

KÖZLEMÉNYEK

Aranka György és Pyber Benedek levélváltása. Aranka György és Pyber Benedek 1799-es levélváltása Baróti Szabó Dávidnak¹ köszönhető, akivel korábban Aranka már váltott néhány levelet. Az Erdélyben született Baróti Szabó Dávidot Aranka akár Erdélyből is ismerhette, hiszen hosszú pályafutása során két ízben is tanított Erdélyben (1763–64-ben Kolozsváron, 1770–71-ben pedig Nagyváradon), mégis valószínűbb, hogy inkább írásait ismerhette, amelyek a *Magyar Hírmondóban*, és a kassai *Magyar Museumban* láttak napvilágot. Aranka és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság irataiban először 1798 tavaszán fordult elő a neve. Aranka levélben kereste fel a távoli és bizonyos hírnévvel rendelkező honfitársát. Az időközben a tanítás terhéül megszüadult Baróti Szabó Dávid az áprilisban keltezett levelet csak megkésve, júliusban kapja kézhez a Somogy megyei Vizváron. „Az Iskola-tanítástól egészen fel-szabadultam... Ha Isten egészséget ad, ezután jobban érkezem a' Magyar Litteratúrára...” – írta megkönnyebbülten az általunk mindmáig elsőnek ismert levelében.² Nyilván választ is kaphatott (ennek szövege ismeretlen), mert 1798. november 10-én Arankához címzett levelében³ azt közli, hogy: „Virten, a leg kedvesebb emberemnél, Tek[intetes] Pyber Benedek úrnál fogom a telet tölteni...” A következő, december 18-án keltezett levelében főleg nyelvészeti kérdésekkel foglalkozott.

„Oh, ha tsak két három napig-is M[aros]Vásárhelyen lehetnék! bezzeg meghánynók vetnök az Orthographiát, Grammatikát Prosodiát, 'sa't, élő nyelvvel. De ezt a' bé nem telendő jó kívánságok közli számlálhattuk. Engem is utol értek a' terhesebb üdök.⁴ 1739dikben születtem. Közel járunk egy máshoz. Mit írjak a' szép Elmék és Tudós Emberekről? Erre felé, azokon kívül, a ki jött munkájából már az újság-levelek által-is igen ismérétesek, keveset tudok, a'ki a Magyar Literatúrában magát gyakorolná. T[ekintetes] Pyber Benedek Ur, midőn más foglalatosságai⁵ között reá érkezik, Seneca leveleit magyarrá fordítgattya. Ez általam ezer köszöntést izen...”

Erre az üzenetre válaszolt Aranka György egy kelet nélküli, de még 1799-es – alább közlésre kerülő levélben. Kicsoda Pyber Benedek? Nem biztos, hogy 1799-ben Erdélyben ez teljesen világos.

¹ Baróti Szabó Dávid az Udvarhely megyei Baróton született 1739. április 10-én, és Virten halt meg nyolcvan éves korában 1819. november 22-én. Jezsuita, majd világi pap és tanár. Verseket írt, szótárt szerkesztett, Vergilius verseit fordította. Kazinczyval is levelezett. Tanított többek között Székesfehérváron, Egerben, Besztercebányán és Kassán is.

² A levél szövegét ÉDER Zoltán közölte (*Benkő József nyelvészeti munkássága*. Bp. 1978. 299–300.)

³ Az 1798. november 10-i és december 18-i Arankához írt levelét CSÜRY Bálint adta ki (ItK 1935. 54–58.)

⁴ Aranka és Baróti egy nemzedékhez tartozott. Mindketten nyolcvan évet éltek, Aranka két évvel korábban született (1737) és két évvel korábban halt meg (1817).

⁵ Pyber Benedek Komárom megye főbírája volt.

Amennyit ekkoriban Aranka tudhat róla – tudniillik, hogy szabadidejében Seneca fordításával foglalkozik, és bizonyos hírnévvel rendelkező erdélyi honfitársát egész télen vendégül látja – elegendő arra, hogy felkeltse Aranka érdeklődését. Sőt az érdeklődését csak fokozhatta az, hogy a válaszlevelemből megtudta: a nyugdíjba került – most már elsősorban író Baróti Szabó Dávidot – nemcsak egy téli szakaszra, hanem hátralevő éveire szeretné a maga közelében tartani. Ez valóra is válik, Baróti enged a marasztalásnak, annál is inkább, mert az 1789. március 20-án elhunyt édesapának, Gyerkényi Pyber Ferencnek, az egykori Komárom megyei főjegyzőnek is szívesen látott vendége volt.⁶ Tollforgatók, papok, írástudók gyakori vendégei a virti tuskulánumnak, és az utazó, a környéken járó vagy ide hivatalos írók: Virág Benedek, Szemere Pál, Kulcsár István és mások szívesen térnek be a Komáromhoz viszonylag közel eső Virtre, ahol élénken és barátián lehetett vitázni a magyar nyelv ügyeiről, prozódiairól, nyelvészetről, s a vendégfogadó Pyber Benedek – volt Baróti Szabó Dávid tanítvány, és az agg mester kellemes vitatkozó. 1819-ben halt meg a mester, hatvanöt éves korában, alig négy év múlva a tanítvány, Pyber Benedek. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* tisztos nekrológot közölt.⁷ A virti ház – írta a nekrológ – „a barátságának és a Magyar Nyelv virágoztatásának kedves lakhelye volt...”, „ahol az elhunyt minden Magyar Literátorhoz buzgó indulattal viseltetett, és a magyar könyveket nemcsak betsülte, hanem költséggel is napfényre segítette...” „Nyelvünk Bajnokát, halhatatlan emlékezetű Baróthi Szabó Dávid Urat, változhatatlan szives barátsággal holtáig Uri házánál ápolgatta, és így annak a gond nélkül való dolgozásra tsendes magánosságát szerzett...” Tudjuk: alkalmanként jelentős pénzzel támogatta könyvek megjelenését, tehát a bontakozó, küszködő magyar irodalom egyik ritka mecénását tisztelhetette benne.

Az 1799-es Aranka–Pyber levélváltásra nem a legkedvezőbb időben kerül sor. Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság ügyeit – Aranka előző évi csendes visszavonulása után – mások intézik, vagy kellene intézzék, s amikor a helyzettel elégedetlenkedők Arankát szeretnék látni ismét a társaság élén, a remélt „újjászületés” vagy megpezszdülés mégsem következhet be: Bécsből leállítanak mindenféle összejevetelt, de még a legártatlanabb szervezkedést is.⁸ Pyber Benedek halálakor a nekrológ-író bizakodva tekintett a jövőbe: „Illy barátságos indulatú, egyenes lelkű, nyájas társalkodású Hazafit, és nyelvünk Kedvelőjét vesztettük tehát el Pyber Benedek Urban, kinek híre mind addig fenn marad, míg a Magyar Nyelvnek Árpád maradékainál bötse léssen.”

Aranka György levele Pyber Benedekhez

Tekintetes Ur,
Szép Elmék Baráttya!

Tudos Földim és jo Barátom T. Szabo Dávid Ur közelebbi Levelében jelentvén, hogy a Tek[intetes] Ur rolam Virten emlékezni méltoztatott: az illendőség Törvényéhez kívántam magamat szabni; és azt a Kegyességet, ezen tisztelő ajánlássalommal viszontagolni.

Tiszteletemnek zálogaúl ide zárom némely probátis gyenge Elmém játékainak: méltoztassék érdemeket nem a Vers Szerző Lélek mértékéből; hanem ajánlo Szolgájának a Tek[intetes] Ur Tiszteletére valo készségből mérni. A ki igen különös Tisztelettel kíván lenni

A Tekintetes Urnak és Nagy Érdemeinek

alázatos Szolgája és Tisztelője
Aranka György

⁶ Tata-Tóvárosi Híradó 1888. július 28.

⁷ Hazai és Külföldi Tudósítások 1823. november 5.

⁸ Magyar Tudomány 1995. 9. sz. 1130–1136.

(Marosvásárhely, 1799.) + a kéziraton eredetileg hiányzott a pontos dátum megjelölése, idegen kézírással a levél keletkezésének színhelyül tévesen Kolozsvár van megjelölve Marosvásárhely helyett.

Lelőhely: OSZK Kézirattár. Levelestár.

Pyber Benedek levele Aranka Györgyhöz

Virten 12dik Mar. 799.

Nagyságos Királyi Tanácsos Ur!
Szép Elmék Fénye!

Valamint nem reménlett, hogy Különös Tiszteletre szolgált egy olly nagy érdemü, 's Szép Munkájirol ismérés Hazánk-Fiától, mint Nagyságod isméretlen létemre Betses Uri Levele által meg tiszteltetni. – A' leg háladatlanabbak közé számlálandó volnék, ha olly szives emlékezetét, a'mellyre magamot minden részről érdemetlennék vallom, a' leg méljebb Tiszteletemnek Jelentésével nem viszonyolnám. – S Bár Nagyságodnak kivánságát mindenekben megnyugtató Felelettel szolgálhatnék! Melly Betsületemre, 's örömömre válna! Tudom 's minek előtte Szabónak irtt Uti Levelét olvastam volna, előre Képzelm magamban: hogy Nagyságod Seneca fordításában tett Probáimot Kivánná látni, annak folytatására ösztönözni. De valamint magam Nagyságoddal meg ismérem ezt a ditsőséges Munkának lenni, ugy arra erőtlenségemet mit tagadgyam? erősebb vállu, S nem egy ugy a Gazdaságba, 's mások Ügyének folytatásába be merült személy, mint én Kivántatnék arra. Studia secessum. Scribentisset otia poscunt. – Sokat hátrál e felett egézségtelen állapotom; 's ha eddig a' szelidebb Mussákkal szorosabb Kötésre nem léptem, tám Késő-is volna abba kapni, minekutánra magam-is a 4ik Keresztet minden óránn hátam meggé tészem. – Azt nem tagadom, hogy valamint Különös Gyönyörűségem üres óráimot a Könyvek olvasásában tölteni, ugy néhai dicső emlékezetü Pézelink⁹ ösztönzésére, 's magam mulatására próbálgattam holmit Senecabol magyarra ál-tal tenni. – De már akkor látván: hogy Sajtó alá méltó fordítása hic labor, hoc opus volna, minden a'féle gondolatot: hogy valaha világhosságra botsássam, tökéletessen le tettem, 's azolta igen keveset vagy semmit sem fáradtam benne. – elválik azonban, mire fordul kockám: Ki fejlődöm é Dolgaimból, vagy jobban beléjek bukok? – S attol fog fügni nálam Senecanak Magyarizatiója! – Senki miattam illy nemes Munkát félre ne tégyen. – én részemről nem tudom reá érkezek é, de ezen kivülis szivessen meg ismérem: hogy Külömben öltöztetnék Magyarba. – Hogy én-is Nagyságod Kedvét meg ne szegjem és mivel szerencsém vagon Közelebről ismérkedni, tám nem helytelenül választottam például a' harmadik Levelét ugy a'mint ez előtt egy-néhány esztendőkkel első kézzel öntöttem Magyarra. Magam által látom: hogy ha valahová, ide illik Horatius mondása: Limae Labor, et Mora: Hozzá toldom osztán az árvizek miatt töltött utolsó farsang napjaiban költöt enyelgésemet-is egy némelly Deák vers formájára noha meg vallom: hogy ez illyben soha nem gyakoroltam magam és hogy ez leg első próbám. – De mivel Szabó Barátom vett rá, mit általjam Nagyságoddal, mint utána nékem-is Barátommal közleni? – ugy sem fogja sok más olvasni. – Mínd az kettő távol vagon az tökéletességnek azon pontjától, a'mellyre Nagyságodnak velem közöltt Szép versei fel hatottak. és jó-lehet, Kivált a' Pyberi Házról érdemünkön kívül tsinált szép verseiért Nagyságodnak inkább örökös hál-adással tartozom,

⁹ Péczeli József (1750?–1792. dec. 4.): író, szerkesztő.

mintsem hogy azokat gyenge elmével rostálni merészeljem, azt az egyet még-is meg fogja engedni Nagyságod hogy ki tegyem: hogy én sem híremet, sem nevemet sem vendégemnek nem akarom, hanem külön külön mind ezeket örökömnek. Gondolom: Nagyságod sem mondá más értelemben vendégemnek, mint azon vélekedésből: hogy T[ekintetes] Szabó Ur tsak a' telet fogja nálam tölteni, de de én más szándékkal vagyok, 's remélem, hogy Szabó Ur sem fogja állandó itt maradását tölteni meg tagadni. –tartozom én ezzel olly igazán néki mint nevelőmnek; mint Attyáimnak fiui engedelmességgel. Noha meg vallom: nem győzőm eléggé betsülni Anyai Nyelvünk mellett szünetlen hasznos fáradozásait, és vagy ezér Kész volnék érette mindenre; valamint Bizony minden Tudos Hazánk fiának kívánok szolgálni, a'hol tsak töllem kitelhető.–Ha a kegyes Egek egyszer Bihar Vármegyéből szekerem rudját bé fordítanák a' hegyes Erdélbe; melly sóhajtással Keresném fel Nagyságodat? addig-is méltotzassék azon egyenes jó Szívvel fogadni tellyes bizodalmu ki magyarázásomat, a'mellyel méltotzatott reá bátorítani, a' Ki alázatossággal ajánlott minden Tisztelettel holtomig vagyok

Nagyságodnak

alázatos Szolgája
Pyber Benedek

Lelőhely: Kolozsvár, volt Erdélyi Múzeum Levéltára

ENYEDI SÁNDOR

Első gyermeklapunk történetéhez. A folyóiratok vizsgálata során számos értékes és új adattal gazdagíthatjuk a neveléstörténeti szakirodalmat. Az első magyar ifjúsági folyóiratot a szakirodalom nagy vonalakban már megvizsgálta, azonban mindeddig kevés figyelmet fordított arra, hogy a különböző tárgyú cikkek milyen arányban fordulnak elő a lapban. Célunk, hogy a már meglevő adatokat, ismereteket összefoglaljuk, és a cikkek tartalmi elemzését, valamint bemutatását elkezdjük. A helyhiány nem teszi lehetővé a folyóirat színes repertoárján szereplő összes cikk bemutatását, ezért most csak arra törekszünk, hogy a *Magyar Gyermekbarát* című folyóiratról némi ízelítőt adjunk, ami esetleg részletesebb kutatás kiindulópontja is lehet majd.

A *Magyar Gyermekbarát* hetenként megjelenő folyóirat volt, első száma Kolozsvárott jelent meg 1843. január 3-án. A folyóirat 1844. december 31-én szűnt meg. Mindegyik száma 16 oldalból állt, és a szerkesztő minden félév végén tartalomjegyzéket készített. Az első magyar ifjúsági folyóiratot Szilágyi Ferenc szerkesztette. Szilágyi elsőségét azonban sokan megkérdőjelezték, Seelmann Károlyt tartva a magyar ifjúsági folyóirat-irodalom első nagy alakjának. Kristóf György 1938-ban megjelent cikkében¹ azonban rámutatott arra, hogy Seelmann csak lefordította a *Leipziger Wochenblatt für Kinder* című folyóirat első két évfolyamát, majd ezeket később kiadta egy kötetben². Seelmann Károly a *Wochenblattot* nem szó szerint fordította, hanem rövidítve, azért, hogy a költségeket a legteljesebb mértékig csökkenteni tudja. A könyvet Bánfinének, az

¹ KRISTÓF György: *Az első magyar ifjúsági folyóirat.* = Magyar Paedagógia 1938. 218–223.

² SEELMANN Károly: *A jelesebb rendeken levő nevendék gyermekek jó móddal lehető tanítatósokra való Utmutatás vagy Gyermekek barátja.* Lipsai 1776 beli kiadás szerint németből magyarra fordítottat Seelmann Károly, Károlyfehérvár Szabad Királyi Városának edgyik rendes Tanátossza által. Első rész. Kolozsvárott és Szebenben. Nyomtatott Hochmeister Márton Tsász. Kir. Dicast. Priv. Könyvnyomtató, 794.